

Armand Guillaumin

Het Windei

Oliemolen aan de oostoever in Zaandam

Colofon:

Dit is een uitgave van Stichting Kunst zonder Rugwind. De stichting stelt zich ten doel om de belangstelling voor en het vergroten van de kennis over de Zaanse geschiedenis, cultuur en beeldende kunst te bevorderen. U kunt de stichting financieel ondersteunen met een donatie: NL64RABO 0363 2215 14 t.n.v. Stichting Kunst zonder Rugwind. Zie verder: www.kunstzonderrugwind.nl.

In november 2025 verwierf de stichting een pastel van de Franse kunstschilder Armand Guillaumin. Het kunstwerk zal worden opgenomen in de collectie van het Zaan Museum. Ter gelegenheid van deze verwerving is dit cahier samengesteld.

De tekst en beelden zijn ontleend aan de publicatie *Claude Monet in Zaandam* (2022), geschreven door Henk Heijnen en Ron Couwenhoven. In een apart hoofdstuk in dit boek wordt ook het Zaanse verblijf van Guillaumin uitgebreid behandeld met afbeeldingen van negentien, waaronder twee etsen, van zijn werken. Nadere detailinformatie over de topografische duiding van de pastel is aangeleverd door Ron Couwenhoven en Fulco Rol.

Claude Monet in Zaandam is onder meer te koop in de museumwinkel van het Zaan Museum of kan online worden besteld: www.uitgeverij-noord-holland.nl

Tekst: Luuk Harrewijnen

Vormgeving: Robbert van Kleef

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, digitale technieken of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande toestemming van het bestuur van Stichting Kunst zonder Rugwind.

Een Franse kunstschilder in de Zaanstreek

Hotel De Beurs (rechts). Foto, circa 1900

Dit keer gaat het niet om Claude Monet die in juni 1871 met zijn gezin in Zaandam voet aan wal zette. De raderstoomboot Prins van Oranje bracht hen in een half uurtje varen over het IJ naar de aanlegplaats aan de Hogendijk. Er werd een kamer betrokken in hotel De Beurs, op loopafstand vlak naast de sluis gelegen. De molens, de bont gekleurde huizen en schepen, de hoge wolkenluchten en het schitterende licht van de Zaan inspireerden hem. Tijdens de vier maanden van zijn Zaanse verblijf maakte de Fransman maar liefst vijftig schilderijen.

Zo schilderde hij drie keer de molens op het Westerkattegat, een eiland in de Voorzaan dat ook wel Westerhem werd genoemd. Hiervoor hoefde Monet zijn schildersezels maar neer te zetten op de aanlegsteiger, vlak voor De Beurs.

Claude Monet, De Voorzaan en de Westerhem
Olieverf op doek, 39,2 x 71,5 cm., 1871
Collectie Zaan Museum

Monet had als kunstschilder al enige naam gemaakt maar zou pas later zijn grote bekendheid krijgen. In de tijd dat hij ook Zaandam bezocht waren zijn kleurrijke schilderijen nauwelijks aan de man te brengen. Vooralsnog moest het kunstminnende publiek wennen aan zijn vernieuwende manier van schilderen. Ook de Zaan kanter zal meewarig en met verbazing hebben gekeken naar het werk wat Monet daar op het doek schilderde. Een portret, dat van Guurtje, bleef bij de familie Van de Stadt achter in Zaandam. De andere vierentwintig gingen in de bagage mee, terug naar Parijs. Eén van de drie genoemde Westerhem schilderijen keerde in 2015 terug naar de Zaanstreek en is nu het topstuk van het Zaan Museum.

James Whistler, Zicht op het Kalf en de Hemmes
Ets, 13 x 21,9 cm.

Maxime Lalanne, La Zaan a Zaandam
Heliogravure, 19,6 x 28 cm., 1877
Bron: *La Hollande a vol d'oiseau*

Latere bezoekers

In navolging van Monet bezochten meerdere buitenlandse kunstenaars de Zaanstreek om er te schilderen. Eén van hen was bijvoorbeeld de Amerikaan James Whistler (1834 – 1903). Anderen waren onder meer Francis Seymour Haden (1818 – 1910), David Young Cameron (1865 – 1945), James McBey (1883 – 1959) en Maxime Lalanne (1827 – 1886). En zo was er ook Armand Guillaumin, vriend en collega van Monet.

James McBey,
Oliemolen De Zoeker
Ets, 10,2 x 17,6 cm., 1910
Collectie National
Galleries of Scotland,
Edinburgh, Schotland

Armand Guillaumin (1841 – 1927)

Armand Guillaumin, Oliemolens De Oranjeboom gezien vanaf het Kalf. Olieverf op doek, maten onbekend, 1904

De Franse kunstschilder, toen de zestig jaar al gepasseerd, bezocht de Zaanstreek in mei en juni 1904, drieëndertig jaar na het bezoek van Monet. Het was ook Monet die hem aanraade eens naar de Zaanstreek te reizen. Guillaumin is uiteindelijk minder bekend geworden dan Monet, maar dat maakt hem als kunstschilder zeker niet minder interessant. Net als Monet zag Guillaumin het exotische karakter van de streek met haar water, hoge wolkenluchten, bijzonder gekleurde houten panden en vooral de molens. Daarnaast was Guillaumin één van de vooruitstrevende kunstenaars die in de eerste jaren van de twintigste eeuw het impressionisme verder ontwikkelde tot het expressionisme.

Vermoedelijk nam Guillaumin zijn intrek in herberg de Waakzaamheid, al stammend uit het begin van de 16e eeuw, in Koog aan de Zaan. Vermoedelijk, omdat zijn verblijf in tegenstelling tot dat van Monet niet nauwkeurig werd geregistreerd door het lokale gezag.

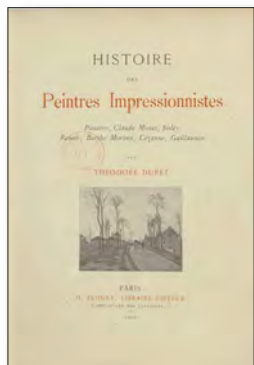

Arend Latenstein, Onbekende kunstenaar. Glasnegatief, 9 x 12 cm., circa 1900

In de tijd dat Guillaumin er neerstreek had de uitspanning, bij de Kogersluis direct aan de Zaan gelegen, aan de achterzijde een aanlegsteiger wat een weids uitzicht bood over de Zaan en de molens aan de oostoever. Vanaf deze steiger lopen zichtlijnen van meerdere schilderijen die Guillaumin maakte van de molens op het schiereiland de Hemmes aan de overzijde van de Zaan. Ook stak hij met een roeibootje het Zaanse water over. Voor zover bekend maakte hij zeventien schilderijen van de molens die daar aan de oostoever van de Zaan stonden, van buurtschap het Kalf in het zuiden tot aan de Kalverringdijk in het noorden.

Herberg *De Waakzaamheid* met zicht op de korenmolens *De Bleeke Dood* in Zanddijk

De Franse schrijver Théodore Duret (1838 – 1927) beschreef de levensgeschiedenis van Guillaumin in zijn *Histoire des peintres impressionnistes*. Het boek verscheen in 1906. Eén van de afbeeldingen hierin is een ets die Guillaumin maakte van oliemolen De Oranjeboom. De ets signeerde hij rechtsonder met zijn initialen.

Armand Guillaumin, Oliemolen De Oranjeboom aan het Kalf in Zaandam. Ingekleurde ets naar een olieverfschilderij, maten onbekend
Gepubliceerd in: *Histoire des peintres impressionnistes*, 1906

Duret noteerde het volgende:

Armand Guillaumin werd op 16 februari 1841 geboren in Parijs, maar zijn ouders kwamen oorspronkelijk uit Moulins, een klein plaatsje in Midden-Frankrijk. Al snel keerden ze daar terug, zodat de jonge Armand zijn jeugd hier doorbracht. Op zijn zestiende ging hij terug naar Parijs waar een oom een winkel in lingerie had aan de Rue de la Chaussée-d'Antin. De jonge Guillaumin toonde geen enkele affiniteit met de handel van zijn oom. Hij ging liever wandelen in het Bois de Boulogne of bezocht de musea zoals het Louvre en het Luxembourg.

In 1860 zei hij de handel in damesondergoed vaarwel en nam een baantje bij de Franse Spoorwegen. 's Avonds en zondags leefde hij zich uit met zijn tekenpassie. Hij nam ook les aan de gemeentelijke tekenschool in de Rue des Petits-Carreaux. Daarna nam hij les bij de Academie Suisse, dat een kweekvijver bleek van vooruitstrevende jonge kunstenaars. Hier raakte hij bevriend met bijvoorbeeld Paul Cézanne (1839 – 1906) en Camille Pissarro (1839 – 1903). In de nachten werkte Guillaumin bij de dienst Brugge en Wegen van de gemeente Parijs. Leven van zijn kunst lukte hem toen nog niet. Toen Pissarro in 1871 terugkeerde uit Londen (en Monet uit Londen naar de Zaanstreek trok), vestigde deze zich in het dorpje Pontoise, vlakbij Parijs. Guillaumin voegde zich bij hem om er samen met zijn vriend te schilderen. Een jaar later sloot ook Cézanne aan. Zowel Cézanne als Pissarro ondergingen in hun werk veel invloed van Guillaumin.

In 1874 en 1877 namen de drie kunstschilders deel aan de *Expositions des Impressionnistes*, waar Guillaumin voornamelijk stadsgezichten toonde. In 1887 trouwde hij met Marie-Josephine Gareton en het stel kreeg met Madeleine (1888), Armand (1891), Marguerite (1893) en André (1896) vier kinderen. Zijn werk exposeerde hij jaarlijks op de tentoonstellingen van de impressionisten, waar hij ook Monet ontmoette. De kunstenaars werden vrienden. In 1880 schaarde auteur Emile Zola (1840 – 1902) hem nog onder de impressionisten, de groep kunstenaars die – in de woorden van Zola – naar buiten ging om in de open lucht te schilderen, en zo de verschillende effecten van het licht in hun werken lieten zien, om de impressie van één moment in de natuur vast te leggen. Emile Zola beschreef het in zijn artikel *Naturalism at the Salon* van dat jaar. Aan het einde van de jaren tachtig raakte Guillaumin ook bevriend met Vincent van Gogh. Diens broer Theo verkocht enkele van zijn schilderijen en had ook werk van Guillaumin in zijn privéverzameling.

Armand Guillaumin, De Kogmeeuw, De Zeemeeuw, De Oude Zwan, De Roggebloem, De Oranjeboom, De Sint Willebrordus. Olieverf op doek, maten onbekend, 1904

Guillaumin kan worden gezien als een vernieuwer die het grootse en roekeloze gebaar niet schuwde. Uit zijn schilderijen blijkt op geen enkele manier dat hij in het geveel bij het publiek wilde komen door te voldoen aan bepaalde verwachtingen. Zijn aanpak werd vooral gewaardeerd in kunstenaarskringen, zoals door Cézanne, Pissarro en ook Van Gogh die hem regelmatig bezocht in zijn atelier aan de Quai d'Anjou 13 in Parijs, het vroegere atelier van Charles-François Daubigny, de kunstenaar die in 1870 samen met Monet naar Londen vluchtte. Guillaumin betrok het atelier in 1875.

Van Gogh haalde in een brief aan zijn broer Theo herinneringen op aan een bezoek aan het atelier van Guillaumin:

Armand Guillaumin, Zelfportret met palet. Olieverf op doek, 60 x 50 cm, 1878. Collectie Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

'Was het geen genoegen bij Guillaumin deze winter de overloop en zelfs de trap, nog afgezien van het atelier, helemaal vol doeken aan te treffen?'

De reden van dat bezoek was een tentoonstelling bij kunsthandel Boussod, Valadon & Cie die broer Theo in december 1887 organiseerde met Guillaumin's schilderijen. Ook had Theo zoals opgemerkt een aantal werken van Guillaumin in bezit waaronder *Zelfportret met palet*. Voor Van Gogh, die dol was op portretten, was Guillaumin's zelfportret in schilderkunstig opzicht een groot voorbeeld. Hij schreef zijn zusje Willemien:

'Dat geeft wel een voorbeeld van waar men naartoe wil'.

Aan de armoede en het gedwongen werken kwam in 1891 voor Guillaumin abrupt een einde toen hij maar liefst 100.000 francs won in de nationale loterij. Dat was voldoende om zijn baan op te zeggen en zich volledig op het kunstenaarschap te storten. Nu kon hij onbekommerd reizen en dus ook in 1904 een uitstapje maken naar de Zaanstreek.

Hoewel er dertig jaar tussen zit, is het Zaanse bezoek van Guillaumin ongetwijfeld geïnspireerd geweest op het eerdere verblijf van zijn vriend Monet. De schilderijen met de Zaanse molens laten wel zien dat Guillaumin zijn bezoek nuttig en plezierig vond. Hoewel de Zaanse schilderijen van Monet in de jaren na zijn bezoek steeds beter verkochten, was niet te verwachten dat in die tijd het expressieve en eigenzinnige werk van Guillaumin koopgrage Zaanse kunstliefhebbers zou hebben wakker geschud. En dus gingen ook zijn doeken, net als eerder die van Monet, mee terug naar Frankrijk.

Armand Guillaumin, *De Kogmeeuw en De Zaadzaaijer met de Kalverkerk*. Olieverf op doek, 60 x 73 cm, 1904.
Collectie Musée d'Orsay, Parijs, Frankrijk

In tegenstelling tot Monet koos Guillaumin voor zijn schildersuitstapjes niet Zaandam als verblijfplaats (hoewel hotel De Beurs waar Monet verbleef toen nog steeds vol in bedrijf was), maar streek hij zoals opgemerkt neer in Koog aan de Zaan, één van de Zaandorpen aan de westoever, ongeveer vier kilometer ten noorden van Zaandam.

Armand Guillaumin, *Schiereiland de Hemmes met v.l.n.r. de oliemolens De Poelsnip, De Zaadzaaijer, De Kogmeeuw, De Zeemeeuw en De Oude Zwan*. Olieverf op doek 22 x 33,3 cm., 1904.
Collectie Musée Bonnan-Helleu, Bayonne, Frankrijk

Vanaf 1878 was er een directe treinverbinding tussen Amsterdam en de Zaanstreek. Mogelijk kwam Guillaumin dus niet per boot zoals Monet, maar per trein. Sinds de drie decennia die na het bezoek van Monet waren verstreken, was de Zaanstreek al onherkenbaar veranderd. Veel molens waren verdwenen, talloze groene houten bouwsels waren vervangen door het rode baksteen van stenen fabrieken. De streek was definitief toegetreden tot een nieuwe wereld. Op zoek naar de pittoreske molens met hun vrolijke zomerzeilen kwam de schilder als vanzelf uit bij het schiereiland de Hemmes waar in 1904 nog tamelijk veel molens langs de oostoever van de Zaan bij elkaar stonden. Hier ademde de Zaanstreek nog de sfeer van vervlogen jaren. Maar de wijze waarop Guillaumin de Zaanstreek op zijn doeken portretteerde verschilde radicaal met de manier waarop andere kunstenaars de trots van de streek eerder trachtten vast te leggen.

De expressionist

Armand Guillaumin, Les moulins de Saardam. Oliemolen De Oranjeboom gezien vanaf het Kalf. Olieverf op doek, 60 x 72,8 cm, 1904

Meerdere kunstenaars vonden de molens langs de oostoever van de Zaan aantrekkelijk om te schilderen. Guillaumin voegt daar zijn unieke werk aan toe. De kleuren die hij gebruikt neigen door de combinatie van paars met lichtblauw en groen naar het fauvisme. Niet zonder reden werd hij door Franse kunstcritici ook wel omschreven als *le plus coloriste des impressionnistes*, de meest kleurrijke van de impressionisten. Samen met de losse manier waarop hij de molens neerzet, scheidt hij hiermee een vernieuwende expressionistische harmonie. De kunstschilder blijkt niet geïnteresseerd te zijn in de wind; het ging hem vooral om de levendigheid van het tafereel. De molens lijken immers op verschillende windrichtingen te bewegen. Speelse spiegelingen in het water zijn losjes

Armand Guillaumin, De Koger Hem met pakhuis New York en de molens De Hondeman en Sint Willebrordus aan de andere zijde van de Zaan, Olieverf op doek, maten onbekend, 1904

geschilderd en doen denken aan de werken die Monet dertig jaar eerder maakte. De kleuren en de vormen leiden bij hem een eigen leven, en maken zich los van de zichtbare werkelijkheid. Ondanks de vrijheid die Guillaumin zich veroorloofde en ondanks de bijna plumpe wijze waarop hij een molen kon neerzetten, hield de kunstenaar zich min of meer wel aan de topografie van de scène. Het laat zien dat Guillaumin met een nieuwe blik naar de wereld kijkt. Zo laat hij de natuur niet op hem inwerken om deze zo goed en direct mogelijk weer te geven, zoals de impressionisten nastreefden.

Armand Guillaumin, Molens aan de Zaan. De pelmolens De Sint Willebrordus, Hondeman of Sint Pieter (in de achtergrond), Zeeman en Windei. Olieverf op doek, 61 x 73 cm, 1904

In zijn Zaanse werk is Guillaumin geen impressionist maar een expressionist; hij drukt zijn eigen stempel op dat wat hij ziet. Hij breekt daarmee met de oude regels van het realisme en brengt daarmee spanning in zijn werk. Het daagt uit om op een andere manier naar de wereld te kijken. De Zaanstreek stond met een schaalvergroting in de industrie, van windkracht naar machinale aandrijving, op de drempel van een nieuwe wereld, een ontwikkeling die een nieuwe dynamiek met zich meebracht. Guillaumin gaf die nieuwe dynamiek op een eigentijdse en energieke manier weer. Deze brutale visie kon ook maar moeilijk worden geaccepteerd door zijn tijdgenoten. Afgezien van een handvol kunstenaars die net als hij op zoek was naar een manier om een nieuw levensgevoel aan schilderen mee te geven, waren de meesten van hen niet gediend van die vreemde kleuren en de verwrongen vormen. Dat nieuwe levens-

Armand Guillaumin, Oliemolens De Windhond of Dunbil en De Ooievaar. Olieverf op doek, 65 x 80 cm, 1904.
Collectie Musée d'Orsay, Parijs, Frankrijk

gevoel had alles te maken met de verregaande mechanisatie die zich overal in West Europese landen voltrok: het vervoer per trein, de snelheid van de auto, de schaalvergroting in machinerieën en fabrieken, dat alles maakte dat het leven in een hogere versnelling terecht kwam. Guillaumin brak met schilderkunstige tradities, maar sloot met zijn expressionisme aan bij dat nieuwe levensgevoel.

Waar Monet de laatste dagen van de Zaanse molenwereld op zich liet inwerken, zag Guillaumin vooral een nieuwe wereld opdoemen die voorbijging aan de molens en deze reduceerde tot exotische vormen in het landschap. Monet schilderde een majestueus verleden, gevangen in het licht van één ogenblik. Guillaumin zag de molens als eigenaardige vormen in een kleurrijk landschap. Met losse vormen en contrasterende kleuren drukte hij een expressionistisch stempel op de composities. Hij sloot daarmee aan bij een modern levensgevoel, waarin de molens definitief tot het verleden behoorden.

Armand Guillaumin overleed op 26 juni 1927 in Parijs, slechts een half jaar na Monet.

Het Windei

Armand Guillaumin, Het Windei, oliemolen aan de oostoever in Zaandam. Pastel, 29 x 41,5 cm, 1904

Oliemolen Het Windei werd medio zeventiende eeuw op een stuk buitendijks land aan de Zaan gebouwd. De windbrief hiervoor, de bouwvergunning, werd op 18 mei 1655 uitgegeven. De molen zou zo'n 250 jaar in bedrijf zijn en ging in al die jaren verschillende keren over in andere handen. Zo was de molen bijvoorbeeld van 1845 tot 1870 eigendom van Cornelis Cornelisz Honig die met maar liefst dertien oliemolens in die tijd de voornaamste olieslager in de Zaanstreek was. Hij stierf in 1870, waarna de molen naar zijn zoon over ging. Het Windei bleef nog tot 1906 in werking, maar in augustus van dat jaar werd het achtkant tot de schuren afgebroken. Deze werden later in gebruik genomen door de Zaanlandsche Olieraffinaderij (Z.O.R.) die tot de dag van vandaag op die plek is gevestigd. De restanten van de schuren werden in 1963 en 1971 opgeruimd.

Oliemolen Het Windei. Beeldbank Zaanse Molen, inventarisnummer 0017971

Hoewel de pastel anders doet vermoeden had de molen, zie de foto, een wat plomp uiterlijk. Vermoedelijk was het achtkant afkomstig van een watermolen die één van de droogmakerijen in Noord-Holland heeft helpen leegmalen, en vervolgens overbodig was geworden. Tijdens de herbouw aan de Zaan is het achtkant vermoedelijk wat ingekort wat het plumpe uiterlijk veroorzaakte. Dit kan tevens de naam van de molen verklaren; een windei is een doploos ei. Direct achter Het Windei is het rode dak te zien van de tarwestijfelmakerij Sophia. Het huis rechts in de compositie werd ook wel De Horlogekast genoemd; de herkomst van deze benaming is onbekend. Wel is bekend dat het grote pand indertijd drie woningen had. Wanneer de foto met de pastel wordt vergeleken is duidelijk dat Guillaumin dit huis niet naar de werkelijkheid heeft overgenomen. Een verklaring hiervoor kan zijn dat hij ter plekke een vlotte potloodschets maakte waarop hij de contouren van het huis slechts met niet meer dan een paar lijnen aanbracht die hij later op een rustige avond in De Waakzaamheid in de pastel uitwerkte en eraan voorbijging dat het pand maar één verdieping had. Zoals eerder opgemerkt; tot nu toe is bekend dat Guillaumin tijdens zijn Zaanse verblijf zeventien schilderijen heeft gemaakt. Wie weet wordt ooit eens nummer achttien bekend; de uitwerking in olieverf van deze pastel.

KUNST ZONDER RUGWIND

Zaanse Kunst
1600 - 1950

Geschiedenis
en Cultuur

kunstzonderrugwind.nl